

Л. В. Чернявська

доктор наук із соціальних комунікацій, доцент

завкафедри журналістики

e-mail: liudmylachern75@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1110-3174

Запорізький національний університет

вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна, 69002

ГЕНОЦИД І ПОСТПАМ'ЯТЬ У МЕДІАРЕАЛЬНОСТІ

Мета дослідження – схарактеризувати явище формування геноциду інструментами творення медіареальності й виявити особливості формування явища постпам'яті в контексті російсько-української війни.

Методологія дослідження. Для дослідження феноменів геноциду і постпам'яті використано методи аналізу і синтезу, проведено опитування студентів – слухачів курсу «Медійний контент в інформаційному суспільстві» (2021 і 2022 рр.) з метою виявлення знань молодшої аудиторії про геноциди у світовій історії. Метод експертного інтерв'ю використано для виявлення залежності інструментів пропаганди, таких як мова ворожнечі та створення образу ворога, і дій, спрямованих на дискримінацію та геноцид. Метод інтерпретації залучено для роботи з образами медіареальності.

Результати. Масмедіа є творцями медіареальності й відповідальні за творення панівних ідей у тоталітарних та наближених до них суспільствах, коли право вибору людей і виборчі закони замінюють маніпуляції та нечесні вибори. Образ ворога та мова ворожнечі є частиною медіаобразу українців, створеного в російському інформаційному просторі для виправдання вбивства українців, геноциду. Досвід виживання пов'язаний із соціальною пам'яттю, проте, коли травматичні спогади пережитої жорстокості лишаються невідрефлексованими, на їхнє місце приходять постпам'яті. Цей термін було сформульовано М. Гірш під час досліджень Голокосту.

Стаття присвячена питанням медійних інструментів геноциду як мова ворожнечі, формуванню образу ворога. У статті використано результати опитування студентської аудиторії, а також студентські спостереження щодо медійних інструментів формування медіареальності в контексті здійснення геноцидів. Опитування свідчать про те, що Голокост знайомий широкій аудиторії як найбільш відома трагедія геноциду єврейського народу, розуміння ж, що подібні трагедії стаються у світі, і згодом, і зараз не є сформованим. Різноманітні медійні проєкти мають висвітлювати цю тему. Для України це період усвідомлення багатьох негативних наслідків дискримінації людини, необхідності й важливості європейських цінностей.

Новизна. Формування медіареальності демонструє зумовленість дискримінаційних медійних практик, створення образу ворога, міфів пропаганди з діями агресора, який вчиняє геноцид. Такі інструменти творення медіареальності, як мова ворожнечі, створення образу ворога, є також інструментами підготовки та проведення геноциду. У статті простежується ця зумовленість.

Практичне значення. Результати дослідження можуть бути використані в процесі вивчення курсів з питань комунікації, формування медіареальності спеціальностей «Журналістика», «Реклама та зв'язки із громадськістю», «Інформаційна справа», а також медійниками-практиками у питаннях вивчення інструментів формування медіареальності.

Ключові слова: геноцид, медіареальність, постпам'яті, масмедіа, антидискримінаційні практики, мова ворожнечі, образ ворога, права людини.

I. Вступ

Медіа стають творцями медіареальності часом поза усвідомленням власної ролі в її формуванні, і, якщо масмедіа працюють з усвідомлення власної соціальної відповідальності, то соціальні медіа можуть містити контент, не обмежений професійними нормами журналістики – без верифікації джерел, балансу думок тощо. Разом з тим, масмедіа в тоталітарних і наближених до тоталітарних суспільствах можуть також становити загрозу свободі слова, правам людини і брати безпосередню участь у створенні стереотипів, міфів, шкідливих для суспільства, таких, що поряд із закличками до шкоди життю і здоров'ю людей стають у подальшому інструментами геноциду.

Спогади як феномен досліджує М. Гірш у контексті історії Голокосту. Вона пропонує термін постпам'ять для позначення передачі спогадів між поколіннями, коли спогади тих, хто вижив, залишаються з різних причин невідрефлексованими, а їхні нащадки, які не почули цих трагічних історій, можуть лише уявляти, як усе відбувалось: «Термін “постпам'ять” призначений для передачі часової та якісної відмінності від пам'яті тих, хто вижив, вторинної якості або якості пам'яті другого покоління, основи витіснення, заміненості та запізнілості. Постпам'ять є потужною формою пам'яті саме тому, що її зв'язок з об'єктом або джерелом опосередковується не через пригадування, але через уявлення, проєкцію та створення – часто базується на мовчанні, а не на мові, а на невидимому» [8, с. 9]. Завданням медіа в контексті соціальної пам'яті, переживання трагічного досвіду виживання постає у спробі зробити ці історії видимими, почутими, побаченими. Цей досвід постпам'яті притаманний тим спільнотам, які пережили геноцид або інші форми дискримінації. Ця тема стала актуальною для України не лише як пам'ять про Голодомор, а пов'язана з актуальною ситуацією гострої фази російської агресії.

II. Постановка завдання та методи дослідження

Мета дослідження – схарактеризувати явище формування геноциду інструментами творення медіареальності й виявити особливості формування явища постпам'яті в контексті російсько-української війни.

Для дослідження феноменів геноциду і постпам'яті було використано методи аналізу й синтезу, проведено опитування студентів – слухачів курсу «Медійний контент в інформаційному суспільстві» (2021 і 2022 рр.) з метою виявлення знань молодшої аудиторії про геноциди у світовій історії. Метод експертного інтерв'ю дав змогу виявити залежності інструментів пропаганди, такі як мова вороженці та створення образу ворога, і дії, спрямовані на дискримінацію та геноцид. Метод інтерпретації залучено для роботи з образами медіареальності.

III. Результати

Дослідження пам'яті традиційно зараховують до історичного наукового дискурсу, проте інтерес суспільства до меморативних практик значно зріс в умовах інтерактивних технологій та перетворення споживача інформації на користувача. Тенденції міждисциплінарних досліджень пам'яті визначає Г. Боднар: «У різноманітті сучасних студій пам'яті простежується панівна тенденція до індивідуалізації спогаду. Замість поняття «колективна пам'ять» застосовують «збірні пам'ять», «пам'ять груп», «пам'ятання» – терміни на означення конкретного моменту пригадування з персоналізацією того, хто пам'ятає, коли, де і як. Джеффри Олік, до прикладу, пропонує розрізнити дослідження соціальної пам'яті (множина індивідуальних спогадів членів певної групи) і колективної пам'яті (публічний дискурс, рівень суспільства). А. Ассман застосовує поняття «соціальна», «політична» й «національна» пам'ять. Ерл Астрід у поняття «культурна пам'ять» вкладає взаємопов'язані між собою соціальну пам'ять (дослідження пам'яті в соціальних науках), речову чи медійну пам'ять (що є в центрі уваги літератури і медіадосліджень) і ментальну чи когнітивну пам'ять» [1, с. 284]. Розвиток медіагалуз з її новими технічними можливостями, на думку дослідниці, визначає появу «вторинних спогадів» та постпам'яті: «Постпам'ять – це не лише травма, а й будь-який інший вагомий досвід пережиття минулого і сучасного, сімейного і публічного (офіційна постпам'ять), що може суперечити усталеним родинним візіям» [1, с. 284]. Цей комплекс комеморативних практик стає особливо важливим для України, яка переживала не один період замовчування власної пам'яті, перекручування історії, невідрефлексованих травм трагічного минулого.

Термін комеморація пояснює А. Киридон: «Комеморація уґрунтовується на колективній пам'яті та є однією з форм збереження й водночас формування ідентичності» [4, с. 10]. Забування важливих дат, імен подій є зворотним процесом рекомеморації, який нав'язувався українському суспільству проросійськими силами з метою розірвання зв'язку українців із власним минулим, витіснення важливих національних подій, імен, позбавленими історичної значущості російськими та радянськими культурно-історичними артефактами.

Важливість медійного складника в процесах збереження пам'яті відзначає Ю. Шаповал: «Соціокомунікаційні ефекти медіатизації пов'язані з процесами взаємозв'язку подієвих контекстів у медіадискурсі, поєднанням різних дискурсів та їхніх інформаційних ресурсів як інструментів репрезентації. За таких умов доречно говорити про сучасні комунікаційні технології та способи (текстові, аудіовізуальні), що функціонують у межах дискурсу пам'яті як засоби відтворення, конструювання, заучування, пригадування, інтерпретації, релятивізації, ритуалізації, мнемотехніки, що сприяють семантико-семіотичному наповненню дискурсу, формуванню його функціональної структури. Ці чинники дозволяють розширити можливості медіаосвіти, посилюють дидактичний компонент політики пам'яті, пришвидшують і спрощують доступ до цільових інформаційних матеріалів» [7, с. 128]. Для підтримки політики пам'яті необхідний увесь комплекс практик вшанування минулого: освітній процес, масмедійна та інша медійна діяльність журналістів, політиків, громадських діячів, істориків, представників громадськості, ритуальні практики вшанування (свята, пам'ятні дні, місця пам'яті тощо).

Підготовка аудиторії до сприйняття дискримінаційних ідей, що призводять до загибелі людей, відбувається на медійному та освітньому рівнях. Про нацистський досвід підготовки майбутніх виконавців Голокосту пише О. Давлетов, який, визначаючи актуальність своєї роботи, констатує:

«проблематика фашизму, неофашизму та антифашистської боротьби і сьогодні, у XXI ст., продовжує залишатися актуальною, набуває все більшого практичного значення, незважаючи на те, що світовий розвиток уже не проходить під знаком боротьби (протиборства) двох протилежних систем і все більше утверджується ідея пріоритету загальнолюдських цінностей над класовими, груповими чи іншими інтересами» [2, с. 5]. Російсько-українська війна підтвердила цю думку й констатувала антигуманістичний потенціал тоталітарних режимів.

Під час викладання вибіркового (у межах університету) курсу «Медійний контент інформаційного суспільства» для студентів 2–3 курсів усіх факультетів Запорізького національного університету після розгляду матеріалу антидискримінаційних практик у медіа, зокрема, контенту медіа з висвітлення питань геноцидів, було проведено опитування у квітні 2021 р. та жовтні 2022 р. Питання стосувались перевірки знань студентів про два геноциди: Голокосту та геноциду в Руанді. Також метою було виявити джерела інформації про ці історичні події. Голокост є одним з найбільш відомих геноцидів XX ст., який вивчають у шкільному курсі історії, геноцид у Руанді в шкільному курсі не розглядають. Опитування 2021 р. показало, що знання про Голокост студенти отримували переважно зі шкільного курсу історії, менше з медійних джерел (рис. 1).

Якщо вам було відомо про трагедію Голокосту, то звідки ви дізнались про неї
22 відповіді

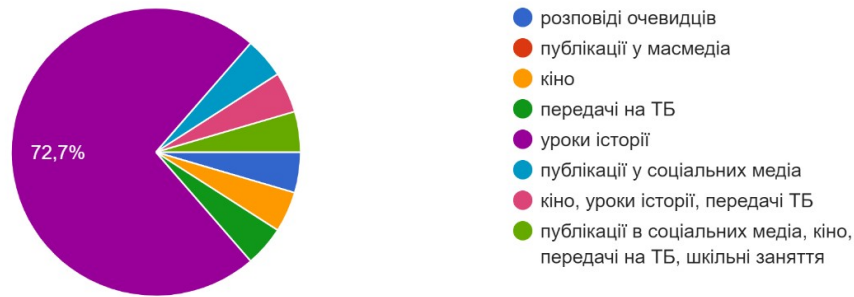

Рис. 1

Про Голокост знали 100% студентів, про геноцид у Руанді у студентів було значно менше знань – 9,1%, не знали 40,9%, щось чули решта. Ті, хто вже мав відомості про геноцид у Руанді, дізнались про це переважно з масмедіа (76,5%), решта – з інших джерел.

Для порівняння: опитування 2022 р. показало пряму залежність знання про історію Голокосту від шкільного курсу історії (рис. 2).

Якщо вам було відомо про трагедію Голокосту, то звідки ви дізнались про неї
8 відповідей

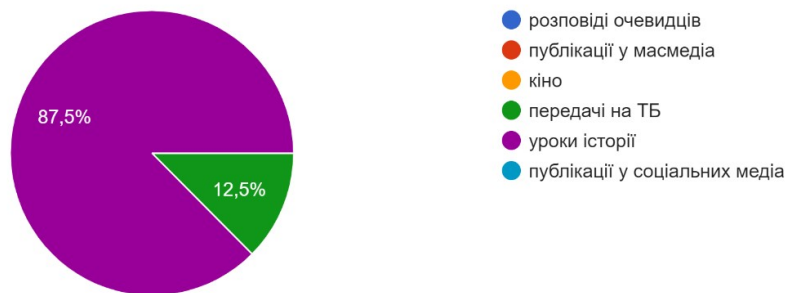

Рис. 2

Це опитування виявило, що масмедіа мають приділяти більше уваги питанням пам'яті, а матеріалів до відзначення днів трагедії (які є прямим інформаційним приводом) недостатньо. Тож було б доцільним Українському інституту національної пам'яті врахувати досвід британської моделі соціальної відповідальності, зокрема, залучення масмедіа до висвітлення соціально значущих тем, звітуванню всіх сфер діяльності широкій громадськості в медіа.

Проблема геноцидів для українців стала більш зрозумілою, українці почали частіше проводити паралелі з подіями світових геноцидів та російського геноциду українців під час активної фази російської агресії в Україні. Під час викладання курсу «Комунікаційні технології формування медіареальності» для магістрів освітньої програми «Журналістика» було запропоновано проаналізувати матеріали нацистської пропаганди та ознайомитись із матеріалами усних свідчень євреїв Запорізької області, що пережили Голокост (за матеріалами Музею Голокосту США). Робота з такими матеріалами підтверджує, що медійники мають знайомитись з історичними та документальними матеріалами для того, щоб мати можливість розповісти ці уроки історії широкій громадськості. Свідченням цього є уривок відповіді студентки Валерії Моргун: «Раніше я не знала про існування цього сайту. І він мене насправді дуже сильно вразив. Напевно, це пов'язано з тим, що на слово “геноцид” я тепер реагую не так, як до повномасштабного вторгнення. Раніше цей термін був чимось далеким, бо мова йшла про події, яким навіть не півстоліття. Здавалося диким, що щось подібне може повторитися. А тепер геноцид відбувається тут і зараз. І, напевно, ще багато десятків років Україна разом з іншими країнами буде шукати інформацію про тих, хто загинув від рук Росії. Наразі я дивлюся на фото плакатів, та розумію, що це була не просто маніпуляція, пропаганда чи дискримінація, а відверта мова ненависті (<https://encyclopedia.ushmm.org/content/ru/photo/anti-jewish-sign-in-bavaria>; <https://encyclopedia.ushmm.org/content/ru/photo/anti-jewish-sign-on-a-telephone-booth>). Подібні написи наголошували, що євреїв тут не вважають за людей, а їх права та свободи мають бути максимально обмеженими (<https://encyclopedia.ushmm.org/content/ru/photo/antisemitic-poster-published-in-german-occupied-poland-in-march-1941>). Ще один доказ того, що єврея не вважали за людину. Виглядає максимально не аргументовано, гидко та жорстко (<https://encyclopedia.ushmm.org/content/ru/photo/corpses-in-mauthausen>). Подібні фотографії змушують мене жахатися. Вони чомусь асоціюються у мене з фото зі звільненого Ізюму чи тимчасово окупованого Маріуполя. Можливо, я дійсно порівнюю цей досвід з тим, що наразі відбувається в Україні» (<https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=7562>). Для України досвід створення колекції усних свідчень про досвід виживання українців є важливою частиною рефлексії війни. Проєкти, спрямовані на фіксацію цього досвіду, покликані підтримувати меморативні практики українців, які пережили війну і відрефлексовують свій досвід, наприклад, платформа «Моя війна». Також це сайти фіксації злочинів російської армії в Україні, порушень прав людини: warcrimes.gov.ua, dokaz.gov.ua, shtab.gov.ua (фіксація екологічних злочинів), culturecrimes.mkip.gov.ua (фіксація злочинів проти культури), застосунки Дія, [eyeWitness to Atrocities](https://www.eye-witness.com/). Для фіксації злочинів створено чат-боти [@tribunal_ua_bot](https://t.me/tribunal_ua_bot), [@war_crime_bot](https://t.me/war_crime_bot), [@stop_russian_war_bot](https://t.me/stop_russian_war_bot), [@SaveEcoBot](https://t.me/SaveEcoBot) та інші [6]. Серед них також є чат-боти для викриття дезінформації [@stopdrugsbot](https://t.me/stopdrugsbot).

Російська пропаганда працює з громадською думкою й налаштовує населення Російської Федерації на продукування ненависті до українців, створюючи образ ворога. Цей образ змінювався протягом активної фази російсько-української війни: від початку активної агресії в лютому-березні 2022 р. констатувалася думка про нацистський режим в Україні, який ніби мріють прибрати самі українці. На прозріння пропаганді довелося витратити кілька місяців і образ змінився, поряд із демонічним образом режиму почав формуватись загальний образ українців, що обирають темну сторону. Ці технології є давніми, вони тримаються на принципах відвертої брехні та ігнорування реальності, творення паралельних вигаданих реальностей, де Росія виконує місію миротворця. Уся ця пропаганда була розрахована на українців та європейську аудиторію, проте, коли зрозумілим стало фіаско російської пропаганди, вона зосередилась на внутрішній російській аудиторії. Згодом меседжі офіційних осіб Російської Федерації стали частиною пропаганди виключно внутрішньої аудиторії, якій повідомляють, що Україна живе у вигаданій реальності. Медіапростір поступово набуває рис вигаданої реальності, а самі медіа втрачають контроль над поширенням та ефектами тих меседжів, які вони конструюють.

Про це свідчать правозахисники та медіаспеціалісти, які моніторять медійний контент російських масмедіа. Представниця Кримської правозахисної платформи Ірина Сєдова прокоментувала діяльність російських медіа: «Злочинці, котрі іменують себе російськими журналістами, з метою виправдання геноциду вкорінюють у мозок росіян думки про те, що всі без винятку українці, також і діти, – кровожерливі нацисти й нелюди. Після цього вони публічно закликають до так званої денацифікації України, маючи на увазі цілковиту руйнацію українського суспільства. Російська Федерація робить усе, щоб знищити українську національну ідентичність» [3]. Тож російська пропаганда з мовою ворожнечі є тими інструментами творення медіареальності, які формують ґрунт для геноциду.

Поряд із мовою ворожнечі варто відзначити підбурювання до геноциду, коли російські пропагандисти висловлюють заклики до обстрілів української інфраструктури, знищення українських дітей. Заклики до вбивств можуть бути непрямими, наприклад, апеляція до меншовартості та маніпуляції історичними фактами, фактами української культури та мови, наприклад, роздуми ідеолога Олександра Дугіна (рис. 3).

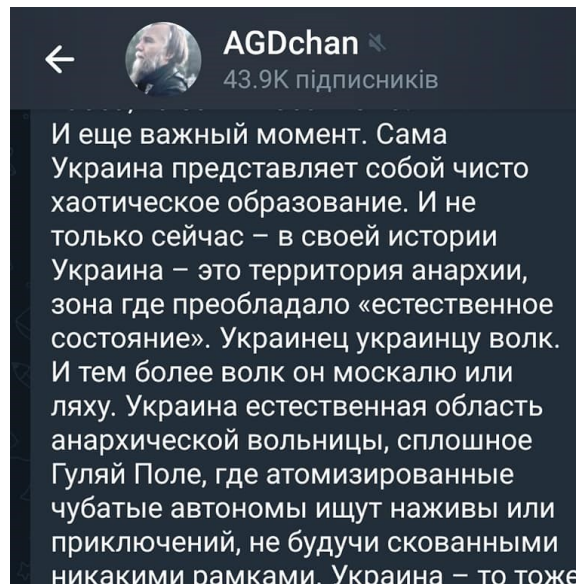

Рис. 3

Найчастіше пропаганда вдається до маніпуляції як найпростішого інструменту формування ідей та думок. Так, у зв'язку з обстрілами росіян енергетичної інфраструктури і відповідно відключеннями електроенергії для споживачів на кілька годин на добу формують меседж про те, що Україна не надає електроенергію користувачам, щоб продавати її в Європу з метою наживи, в якій звинувачують владу.

Україна визначилась із гуманістичним принципом своєї діяльності та стратегії розвитку. Антидискримінаційні практики мають стати основою діяльності масмедіа й у цілому медіагалузі. Ізраїль своєю стратегією роботи із вшануванням жертв Голокосту обрав також подяку людям, які рятували євреїв під час геноциду – відзнака Праведники світу. В Україні інша ситуація, тож, як сказала О. Матвійчук на врученні Нобелівської премії миру, «Ви не маєте бути українцями, щоб підтримати Україну. Достатньо бути просто людиною» [5]. Проєктом, який розповідає про людей з усього світу, що відгукнулись на біду в Україні і стали до лав ЗСУ, стали волонтерами, допомагають українцям, є сторінка у фейсбуку «Велична історія великої нації», яка публікує матеріали із хештегом #українці_за_покликом_душі.

Війна в Україні для Росіян перестала бути якоюсь далекою війною в екрані телевізора з початком так званої часткової мобілізації, коли розуміння особистої участі у вбивстві, де ти теж можеш опинитись серед загиблих, стає тим чинником, який є першим кроком наближення росіян до реальності. Вони не здатні оцінити абсурдність ситуації, коли Росія нападає на свого сусіда без будь-яких раціональних причин. Проте цей процес іще на самому початку, більшість же споживає фейки. Наприклад, в огляді пропаганди в російських масмедіа за 8 грудня 2022 р. від Детектор медіа говориться про фейк про підтримку політики Путіна в Європі. Тож росіяни мають пройти свій шлях звільнення від дезінформації та фейків через власний досвід усвідомлення реальності.

IV. Висновки

Українське суспільство має відрефлексувати свій досвід виживання під час російсько-української війни, численних випадків насильства, порушення прав людей, шкоди екології, знищення культури. Інститут національної пам'яті має розробити програму комеморації цього досвіду та активно залучати масмедіа до громадського інформування про перебіг цих подій.

Геноцид росіян проти українських громадян був підготовлений у свідомості громадян Російської Федерації і продовжує підживлюватись російською пропагандою, викривлюючи медіареальність та створюючи паралельний світ, у якому Росія постає миротворцем.

Україна підтвердила своїми діями й рефлексіями формування медіареальності гуманістичні принципи та європейські цінності як основу творення української держави й програм її розвитку, де в основу покладено права людини та цінність людського життя. Українська держава ще має пройти шлях збереження в пам'яті людей наслідків війни, тож комеморативні практики мають бути відображеними в масмедіа, а також повно охоплювати соціальні медіа.

Список використаної літератури

1. Боднар Г. Від «колективної пам'яті» до «пам'яті груп» та постпам'яті: до питання розвитку і сучасних викликів у студіях пам'яті. *Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. 2020. Вип. 13. С. 257–288.
2. Давлетов О. Підготовка «покоління вовків»: вишкіл майбутніх виконавців Голокосту : нариси молодіжної політики НСДАП у 1922–1939 рр.). 2-ге вид., доп. Дніпро : Український інститут вивчення Голокосту «Ткума», 2019. 316 с.
3. Жорстка мова ворожнечі поступилася місцем закликам до геноциду українців – правозахисниця про роспропаганду. *Інститут масової інформації*. 2022. URL:

- <https://imi.org.ua/news/zhorstka-mova-vorozhnechi-postupylasya-mistsem-zaklykam-do-genotsydu-ukrayintsiv-pravozahysnytsya-i48109> (дата звернення: 21.11.2022).
- Киридон А. Питання історичної пам'яті та комеморативні практики. *Історична пам'ять*. 2020. № 1 (42). С. 7–19.
  - Міроненко Т. «Як почати називати речі своїми іменами?» П'ять питань, які лауреатка Олександра Матвійчук поставила світу своїм виступом на врученні Нобелівської премії миру. URL: <https://forbes.ua/leadership/yak-pochati-nazivati-rechi-svoimi-imenami-5-pitan-yaki-laureatka-oleksandra-matviychuk-postavila-svitu-svoim-vistupom-na-vruchenni-nobelivskoi-premii-miru-10122022-10399> (дата звернення: 21.11.2022).
  - Чат-боти, які збирають докази про злочини російських військ в Україні. *Український кризовий медіа-центр*. 2022. URL: <https://uacrisis.org/uk/chat-boty-yaki-zibrayut-dokazy-pro-zlochyny-gosijkskyh-vijsk-v-ukrayini> (дата звернення: 21.11.2022).
  - Шаповал Ю. Антикризовий ресурс політики пам'яті в Україні. *Політичні дослідження*. 2021. № 2. С. 111–134.
  - Hirsch M. Surviving Images: Holocaust Photographs and the Work of Postmemory. *The Yale Journal of Criticism*. 2001. Vol. 14. № 1. P. 5–37.
  - Holocaust museum. URL: <https://www.ushmm.org/> (date of request: 21.11.2022).

References

- Bodnar, H. (2020). Vid «kolektyvnoi pamiaty» do «pamiaty hrup» ta postpamiaty: do pytannia rozvytku i suchasnykh vyklykiv u studiiakh pamiaty [From «collective memory» to «group memory» and post-memory: to the question of development and contemporary challenges in memory studies]. *Ukraina-Polshcha: istorychna spadshchyna i suspilna svidomist*, 13, 257–288 [in Ukrainian].
- Davlietov, O. (2019). Pidhotovka «pokolinnia vovkiv»: vyshkil maibutnikh vykonavtsiv Holokostu: narysy molodizhnoi polityky NSDAP u 1922–1939 rr.) [Preparation of the «generation of wolves»: education of future executors of the Holocaust: essays on the youth policy of the NSDAP in 1922–1939]. Dnipro: Ukrainyskyi instytut vyvchennia Holokostu «Tkuma» [in Ukrainian].
- Zhorstka mova vorozhnechi postupylasya mistsem zaklykam do henotsydu ukraintsiv – pravozahysnytsia pro rospopahandu. Instytut masovoi informatsii [Harsh hate speech gave way to calls for genocide of Ukrainians - human rights defender on propaganda]. (2022). Retrieved from <https://imi.org.ua/news/zhorstka-mova-vorozhnechi-postupylasya-mistsem-zaklykam-do-genotsydu-ukrayintsiv-pravozahysnytsya-i48109> [in Ukrainian].
- Kyrydon, A. (2020). Pytannia istorychnoi pamiaty ta komemoratyvni praktyky [Issues of historical memory and commemorative practices]. *Istorychna pamiat*, 1 (42), 7–19 [in Ukrainian].
- Mironenko, T. «Iak pochaty nazyvaty rechi svoimy imenamy?» Piat pytan, yaki laureatka Oleksandra Matviichuk postavyla svitu svoim vystupom na vruchenni Nobelivskoi premii myru [«How do you start calling a spade a spade?» Five questions that laureate Oleksandra Matviychuk posed to the world in her speech at the Nobel Peace Prize ceremony]. Retrieved from <https://forbes.ua/leadership/yak-pochati-nazivati-rechi-svoimi-imenami-5-pitan-yaki-laureatka-oleksandra-matviychuk-postavila-svitu-svoim-vistupom-na-vruchenni-nobelivskoi-premii-miru-10122022-10399> [in Ukrainian].
- Chat-boty, yaki zbyraiu dokazy pro zlochyny rosijskykh viisk v Ukraini [Chatbots that collect evidence about the crimes of Russian troops in Ukraine]. (2022). *Ukrainskyi kryzovyi media-tsentr*. Retrieved from <https://uacrisis.org/uk/chat-boty-yaki-zibrayut-dokazy-pro-zlochyny-rosijskyh-vijsk-v-ukrayini> [in Ukrainian].
- Shapoval, Yu. (2021). Antykryzovyi resurs polityky pamiaty v Ukraini [Anti-crisis resource of memory policy in Ukraine]. *Politychni doslidzhennia*, 2, 111–134 [in Ukrainian].
- Hirsch, M. (2001). Surviving Images: Holocaust Photographs and the Work of Postmemory. *The Yale Journal of Criticism*, 14, 1, 5–37 [in English].
- Holocaust museum. Retrieved from <https://www.ushmm.org/> [in English].

Стаття надійшла до редакції 06.12.2022.

Received 06.12.2022.

Cherniavska L. Genocide and Postmemory in Media Reality

The purpose of the study is to characterize the phenomenon of the formation of genocide by the tools of media reality creation and to reveal the peculiarities of the formation of the phenomenon of post-memory in the context of the Russian-Ukrainian war.

Research methodology. To study the phenomena of genocide and post-memory, methods of analysis and synthesis were used, and a survey was conducted of students who attended the course «Media content in the information society» (2021 and 2022) in order to reveal the knowledge of the young audience about genocides in world history. The expert interview method was used to reveal the dependence of propaganda tools such as hate speech and creating an image of the enemy, and actions aimed at discrimination and genocide. The method of interpretation is used to work with images of media reality.

Results. *The mass media are the creators of media reality and are responsible for creating the dominant ideas in totalitarian and near-totalitarian societies, when people's right to choose and electoral laws replace manipulation and unfair elections. Creating the image of the enemy and hate speech are part of the media image of Ukrainians created in the Russian information space to justify the killing of Ukrainians, genocide. The experience of survival is related to social memory, however, when traumatic memories of experienced cruelty remain unreflected, postmemory takes their place. This term was formulated by M. Hirsch during his research on the Holocaust.*

The article is devoted to issues of media instruments of genocide as a language of enmity, forming the image of the enemy. The work uses the results of a survey of the student audience, as well as student observations regarding media instruments for the formation of media reality in the context of genocide. Surveys show that the Holocaust is known to a wide audience as the most famous tragedy of the genocide of the Jewish people, but the understanding that similar tragedies happen in the world later and now is not formed. Various media projects should highlight this topic. For Ukraine, this is a period of awareness of the many negative consequences of human discrimination and awareness of the necessity and importance of European values.

Novelty. *The formation of media reality demonstrates the conditioning of discriminatory media practices, the creation of an image of the enemy, propaganda myths with the actions of an aggressor who commits genocide. Such instruments of creating media reality as hate speech, creating an image of the enemy are also instruments for preparing and carrying out genocide. This condition is traced in the article.*

Practical significance. *The results of the research can be used in the process of studying courses on communication, formation of media reality in the specialties «Journalism», «Advertising and Public Relations», «Information Business», media practitioners in matters of studying the instruments of media reality formation*

Key words: *genocide, media reality, post-memory, mass media, anti-discriminatory practices, hate speech, image of the enemy, human rights.*

Czerniawska L. Ludobójstwo i postpamięć w rzeczywistości medialnej

Cel badania – scharakteryzować zjawisko formowania ludobójstwa za pomocą narzędzi tworzenia rzeczywistości medialnej i ujawnić właściwości kształtowania się zjawiska postpamięci w kontekście wojny rosyjsko-ukraińskiej.

Metodologia badania. *W celu zbadania fenomenu ludobójstwa i postpamięci wykorzystano metodę analizy oraz syntezy, przeprowadzono ankietowanie studentów – słuchaczy kursu «Kontent medialny w społeczeństwie informacyjnym» (rok 2021 oraz 2022) w celu ujawnienia wiedzy młodego audytorium na temat ludobójstw w historii światowej. Metodę wywiadu eksperckiego wykorzystano w celu ujawnienia zależności narzędzi propagandy jak na przykład mowa nienawiści oraz stworzenie obrazu wroga i działań, skierowanych na dyskryminację oraz ludobójstwo. Metodę interpretacji uwzględniono do pracy z obrazami rzeczywistości medialnej.*

Wyniki. *Mass media są kreatorami rzeczywistości medialnej i są odpowiedzialni za stworzenie dominujących idei w społeczeństwach totalitarnych i niemal totalitarnych, kiedy prawo wyboru i prawa wyborcze są zastępowane przez manipulacje i nieuczciwe wybory. Obraz wroga i mowa nienawiści są częścią medialnego obrazu Ukraińców, utworzonego w rosyjskiej przestrzeni informacyjnej w celu usprawiedliwienia morderstw i ludobójstwa Ukraińców. Doświadczenie przetrwania wiąże się z pamięcią społeczną, jednak, gdy traumatyczne wspomnienia przeżytego okrucieństwa pozostają bez żadnych refleksji, ich miejsce zajmuje postpamięć. Ten termin został sformułowany przez M. Hirscha podczas jego badań nad Holocaustem.*

Niniejszy artykuł poświęcony jest takim pytaniom medialnych narzędzi ludobójstwa jak na przykład: mowa nienawiści, kształtowanie się obrazu wroga. W artykule zostały wykorzystane wyniki ankietowań studentów, a także ich obserwacje dotyczące medialnych narzędzi kształtowania rzeczywistości medialnej w kontekście przeprowadzenia ludobójstw. Ankietowania pokazują, że Holocaust jest znany szerokiemu gronu odbiorców jako najstraszniejsza tragedia ludobójstwa narodu żydowskiego, ale nie formuje się jednak rozumienie tego, że podobne tragedie dzieją się na świecie, zarówno później, jak i teraz. Różne projekty medialne powinny wyświetlać takie tematy. Dla Ukrainy jest to okres zrozumienia wielu negatywnych konsekwencji ludzkiej dyskryminacji, konieczności i wagi wartości europejskich.

Nowość. *Kształtowanie się rzeczywistości medialnej demonstruje uwarunkowanie dyskryminacyjnych praktyk medialnych, stworzenie obrazu wroga, mitów propagandy z działaniami agresora popełniającego ludobójstwo. Takie narzędzia tworzenia rzeczywistości medialnej, jak na przykład mowa nienawiści stworzenia obrazu wroga, są również narzędziami przygotowania i przeprowadzenia ludobójstwa. W niniejszym artykule takie uwarunkowanie jest widoczne.*

Znaczenie praktyczne. *Wyniki badania mogą być wykorzystane w trakcie studiowania kursów dotyczących problematyki komunikacji, formowania rzeczywistości medialnej kierunków: «Dziennikarstwo», «Reklama i Public Relations», «Obsługa Informacyjna», a także praktyków mediów w kwestiach badania narzędzi kształtowania się rzeczywistości medialnej.*

Słowa kluczowe: *ludobójstwo, rzeczywistość medialna, postpamięć, mass media, praktyki antydyskryminacyjne, mowa nienawiści, obraz wroga, prawa człowieka.*